

UNIVERSITETET I OSLO

HIS3090 FORDYPNINGSOPPGAVE I HISTORIE

**Tema: «Husmannsfamilier: familieliv og sosiale relasjoner.
Analyse av Husmannsminner».**

Kristina Zagoruyko
Semester: Våren 2014

Innhold:

1. Innledning.....	2
2. Husmenn som en samfunnsklasse.....	2
3. Husmannsfamilier som arbeidsenhet.....	4
4. Husmannsfamilier som sosialenhet.....	7
5. Avslutning.....	11
6. Litteraturliste.....	12

«Husmannsfamilier: familieliv og sosiale relasjoner. Analyse av Husmannsminner»

1. Innledning

Tema for min oppgave, familieliv i husmannsfamilier på 1800-tallet, er en del av sosial- og kulturhistorie som er vanskelig å forske på. Slik aspekt som familieliv til arbeidsfolk har ikke så mange beretninger og skriftlige kilder, som er brukbare for å bygge opp et bilde av deres liv. Arbeidere og vanlig folk fra lavere sosiale lag etterlot sjelden dagbøker eller memoarer. Derfor er minnesamlinger som Husmannsminner verdifulle, og det er denne jeg vil basere meg på.

Husmannsminner er en del av en stor samling av livshistorier om tiden 1850-1920, som har blitt samlet av historikeren Ingrid Semmingsen. Samlingen består av intervjuer, skrevne fortellinger og minner av arbeiderfolk om deres måte å leve på i fortid, da de var barn, om ungdom og voksenliv. Dette materialet inneholder verdifulle historiske illustrasjoner, som gjenspeiler ikke bare arbeidernes levekår, men altså deres tenkemåte, datidens tradisjoner og moralske normer i løpet av to-tre generasjoner. Minnernes personlig stemme, som er farget av unik erfaring til fortellerne er noe som gjør undersøkelsen mer interessant og spennende. Subjektive opplevelser av husmanns familiemedlemmer hjelper oss å få dypere innsikt i det historiske fenomenet. Med disse detaljene er det lettere å nå helhet – å oppfatte datidens virkelighet med større troverdighet.

Husmannsminnene kan forskes fra mange perspektiver, men jeg vil fokusere på familieliv. Jeg vil undersøke indre struktur i husmennsfamilier: hierarki, kvinners og menns roller i familie samt barnearbeid. I tillegg vil jeg berøre spørsmål om fattigdom samt sosial og økonomisk status. For min undersøkelse valgte jeg 18 husmannsminner, som er trykket i Semmingsens bok. Fortellinger handler om tidsperiode fra etter 1850 til første tiårene av 1900-tallene. I mitt arbeid skal jeg generalisere de personlige opplevelsene, og finne ut hvor representative valgte historier og minner er, og om det finnes felles trekk og elementer. Likeså vil jeg bruke hermeneutisk syn, slik at vi som ble formet av vår tid og bakgrunn kunne se på husmanns liv fra datidens perspektiv. Jeg vil også beskrive noen sosiale aspekter som påvirket husmanns familieliv i stor grad og bestemte deres måte å leve på.

2. Husmenn som en samfunnsklasse

En husmann er en person som brukte tomter, jord eller hustomt ved å leie av eiende gårdbruker (husbonde), og betale med pliktarbeid, kontanter eller matvarer (korn, mel, osv).

Husmannsfamilier var kjernen i underklassen på bygdene. Husmannsplasser fantes over hele landet, særlig mange av dem var på Østlandet og i Gudbrandsdalen. Antallet husmenn vokste kraftig, folketellingen i 1801 visste at husmennene utgjorde 30 % av befolkningen.¹

Husmenn hørte til arbeiderklassen. De hadde ikke stemmerett, og mange husmannsfamilier var i stor gjeld til husbond. Men på samme tid var husmenn ikke på bunnen: de hadde noen produksjonsmidler, og kunne drive med håndverk, fiskeri eller annet inntektsgivende yrke parallelt.²

La oss se på oppkomst av husmannsinstitusjonen. Selve husmannsvesenet var et nødvendig tiltak mot konsekvenser av sterk befolkningsvekst på 1700-tallet, da folketallet mer enn fordoblet seg. Den store folkemengden i landet skapte press på ressurser, særlig på jord. En måte å løse dette problemet på var nyrydding og gårddeling. Gårddeling var kjent fra middelalderen, men var forbudt i en lang periode, og tatt i bruk igjen fra slutten av 1700-tallet. Poenget med gårdelingen er at en gård ble delt i flere deler (ofte i to) for selvstendig bruk slik at flere enn én i barneflokker kunne få sitt eget sted å stifte familie. Men dyrkbare jord var sterkt begrenset og ikke alle kunne bli jord- eller gårdeiere. Noen måtte få seg et levebrød ved å bli husmann eller husmannskone³.

Gården manglet arbeidskraft, og ungdom kunne få arbeidsplass der – som tjenestefolk hvis man var ugift, eller husmann med jord, hvis man hadde familie. Det var dyrt for bonden å ha hele husmannsfamilie på gården sin, dermed fikk husmann en liten jordflekk å dyrke og bygge hus. Slik ble det nådd to mål: husmannen fikk hus og levebrød, bonden fikk arbeidskraft⁴.

I den tidlige perioden var forholdet mellom husmenn og bonde lite regulert. Senere ble det innført noen lover og regler som bestemte rettigheter og plikter for begge sidene. Det viktigste var skriftlig kontrakt om festetiden (hvor lenge husmenn kunne leie plassen). Ofte var det livstidsfeste. Men hvis det var muntlig kontrakt med livsfesten var det ikke noe fast, siden det alltid var storbondens godvilje som bestemte om husmannsfamilie kunne leve på plassen eller ikke.⁵ På Østlandet måtte husmann arbeide når bonde trengte å ha gjort noe, dvs. at

¹ Engen, Arnfinn, *Husmannstid og husmannsfolk*, Dølaringen Boklag, Lillehammer, 2001, s.15

² Bull, Edvard, *Arbeiderbevegelsens historie*, (Bind 1, 1850-1900), Tiden Norske Forlag, 1985, s.85

³ Engen, Arnfinn, *Husmannsfolk: husmannsminne frå Gudbrandsdalen*: utgitt til *Husmannsdagene 1979*, Tiden Norsk Forlag, 1979, Oslo, s.5-7

⁴ Engen, Arnfinn, *Husmannstid og husmannsfolk*, Dølaringen Boklag, Lillehammer, 2001, s.15

⁵ Bull, Edvard, *Arbeiderbevegelsens historie*, (Bind 1, 1850-1900), Tiden Norske Forlag, 1985, s.85

arbeidsplikt var nesten uavgrenset året rundt. Dette betydde at en hel familie, kona og barn, måtte også arbeide og gjøre det meste på plassen.

Så husmannsfamilien var først og fremst arbeidsenhet, hvor alle medlemmer hadde bestemte funksjoner for å få mer produksjon på mest effektive måter. Mer konkret vil jeg undersøke dette i neste kapitelet, ved å analysere konkrete eksempler fra Husmannsminner.

3. Husmannsfamilier som arbeidsenhet

Mitt første inntrykk av intervjuene jeg undersøkte var at alle fortellerne viet stor oppmerksomhet til arbeid som levemåte. Arbeid tok, i følge minnene, all tid og krevde store anstrengelser fra alle familiemedlemmer. Man arbeidet lenge uten hjelp av maskiner, brukte selvlaget utstyr og muskelkraft, ofte var det ikke noen hest på husmannsplass. Og det at husmenn og familiene deres måtte arbeide hardt kan forklares med livstilen i samfunnet på den tiden, da man måtte være mest mulig selvforsynt. Grunnen var at bruk av penger var så minimal at man var nødt til å produsere mest mulig mat, klær og utstyr og alt det nødvendige selv. Og dette arbeidet ble gjort i tillegg til husmanns plikt – å arbeide for husbonden: «Det var ikke betaling å få for arbeidet, det var å arbeide for maten»⁶.

I intervjuene jeg har undersøkt er det mye sagt om arbeidsfordeling som et hoved prinsipp i arbeidsliv i familie. Kvinner og menn hadde forskjellige oppgaver. Noe måtte gjøres av barn. Dette systemet var basert på familiehierarki, hvor mannen sto på toppen. Mannens rolle i familie var stor: det var han som tjente mest (siden manns lønn alltid var høyere), og det var han som gav sin familie et sted å bo⁷. Derfor bestemte mannen alt i familie liv: «... Det var ikke noe med noe godt mot jeg flyttet dit, for stedet var snøfast, og snøen ligger lenge om våren. Det gikk på gråten for meg mangen gang, men jeg måtte jo følge min mann, og det var ikke så greitt å være leieboer med så mange barn.»⁸, skriver husmannskona fra Nordland.

I sine minner om daglig liv legger fortellerne vekt på at familiene deres viste nøysomhet og respekt med det de hadde. Selv om boforhold ofte var enkle og trange, fantes det orden, og store familier med 7-10 barn klarte å bo i ett rom og til og med kunne ha gris eller høns inne i stua. I tillegg til å utføre daglige krav kunne husmannsstua ha en funksjon som verksted for husmenn som drev med håndverk. Minnene illustrerer dette slik: «Til å begynne med besto huset av ett rom, og der skulle vi ha alt. Far måtte ha høvelbenken i stua for å snikre på, og

⁶ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s. 58

⁷ Bull, Edvard, *Arbeiderbevegelsens historie*, (Bind 1, 1850-1900), Tiden Norske Forlag, 1985, s.85

⁸ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s 61

mor hadde rokk og dens tilbehør og vevstol til å forarbeide tøy til klær som vi skulle ha på kroppen».⁹ Som sagt var det å drive med flere sysler samtidig (håndverk, fiskeri, skogsarbeid, gårdsarbeid) veldig vanlig blant husmenn. Dette ga flere inntektskilder, og var økonomisk lønnsomt for storbønder, som fikk en erfaren og dyktig person og sparte mye på fagarbeidere.

Store barneflokker var en norm på den tiden, som man pleide å si var barn «rikdom» i fattigmanss familier. Men selv om det var født mange barn, overlevde ikke alle (selv om barnedødelighet i Norge var lav generelt i sammenligning med andre europeiske land i den tidsperioden). Barna måtte forlate foreldrenes hus for å tjene så snart som mulig. Årsaker til dette var at for det første var det ikke levebrød til alle, for det andre var det ofte bestemt i kontrakten at voksne barn ikke fikk lov å bli lengre i på plassen. Unntak var tilfeller når de voksne barna hadde spesielle oppgaver der.¹⁰

Det var meget viktig for barn å få arbeidsevner så tidlig som mulig, slik at de kunne være selvstendig og uavhengig fra foreldre. Man ble kalt fullvoksen som 18 år, men, som jeg nevnte ovenfor, barneflokk kunne forlate hjemmet tidligere, slik det skjedde i dette tilfellet hos husmannsfamilie fra Nordland med 7 barn: «Den førstefødte var en jente, og da hun var 15 år gammel, måtte hun forlatte heimen og være tjenestejente på bondegård. (...) Nr.3 var en jente og hun måtte reise bort i tjeneste da hun var 14 år gammel. (...) Jeg var nr.4 av barna og var mest heime til jeg var 18 år gammel. Da reiste jeg i tjeneste på en stor bondegård i Vefsn. Nr.5 var gutt, og han måtte reise til Lofoten som kokk til et båtlag da han var bare 12 år gammel.»¹¹ Som det beskrives i minnene var det hard erfaring for tenåringer å dra ut hjemmefra og tjene selvstendig. Om dette forteller den intervjuede: «Det var sårt å skilles fra barndomshjemmet hvor vi hadde slitt, grått og lidt sammen. Fattig og smått var det, men det var dog hjemmet.»¹²

Hvis vi flytter oppmerksomhet til barneoppdragelse så kan vi si at det var ganske streng. Og mange av fortellerne legger vekt på foreldrenes autoritet og strenge moralske rammer. Slik forteller en husmannsdatter fra Lofoten om sin barndom: «Fritid og lek blei det lite av. Det var ikke tid til det. Heller ikke var jeg på noen fester; for far ville ikke at vi skulle gå på

⁹ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s.54

¹⁰ Engen, Arnfinn, *Husmannstid og husmannsfolk*, Dørlaringen Boklag, Lillehammer, 2001, s.87

¹¹ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s.53

¹² Op.cit.,s.16

sådanne sammenkomster, og det gjorde han vel i en god mening, for slett selskap forderver jo gode seder.»¹³

Som sagt ble barn også involvert i arbeidsprosessen, og de eldre hjalp foreldre og mindre barn. Det at barn måtte arbeide så godt som mulig, er ganske typisk for alle fortellingene. Dette antyder at det ikke var bare plikt for barn, men også noe annet. Hver familie satt stor pris på arbeidsevner til barna: å være dyktig «arbeidsmenneske» betydde gode arbeidsmuligheter i framtid for gutter, og større sjanser å få god ekteskapspartner for jenter.¹⁴ Fortellerne sier at husmannsbarn måtte være utlært til hjemme- og gårdsarbeid fra allerede 7-8 år. Mange sier at når de begynte på skolen var de flinke til å melke ku, klippe sauer, spinne, veve og strikke.¹⁵

Noe barna også måtte lære tidlig er hjelpsomhet og samhold, som var viktige aspekter i familieliv og arbeid. I utfordrende og alvorlige situasjoner, eksempelvis når husmann eller husmannskone mistet en ektefelle, var hjelpsomhet og samhold det som sikret overlevelse. Og prinsippet for gjensidig hjelpsomhet fungerte ikke bare innenfor en familie, men også naboer involverte seg. Naboens deltakelse og medfølelse er beskrevet godt i eksempel om en husmann som mistet kona si, og nabokoner hjalp med å stelle barn og gjøre noen hjemmearbeid: «Noen snille nabokoner vasket og lappet guttens klær etter tur.»¹⁶

Mange av fortellerne beskriver sitt daglige liv på husmannsplass som «en kamp mot fattigdom og armod». Og spesielt viktig rolle i denne kampen gir de til husmannskona, den mest utnyttede gruppen av husmannsfolket, i følge respondenter. Baking og matlaging, rengjøring og klesvask, sauclipping og potetsetting, veving og spinning, og selvsagt barnestell – alt dette var husmannskonas ansvar. I tillegg arbeidet husmannskonene på gården for husbonden, selv om hun ikke hadde noen forpliktelser ifølge kontrakten. Hard arbeid uten å hvile, det var det fortellerne husker først og fremst om mødre: «Jeg har aldri betvilt at dette arbeidet var en årsak at hennes (mors) tidligere død, 69 år. Det var i storm og snøfokk i bitende kulde og i dårlige klær at dette måtte gjøres»¹⁷.

Som jeg skrev tidligere var det ofte ikke noe plikt for kvinnelig arbeid på gården i kontrakter med bonden. I hvert fall i den gitte tidsperioden jeg beskriver. Men i praksis ser vi

¹³ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s. 58

¹⁴ Bull, Edvard, *Arbeiderklassen blir til (1850-1900)*, Tiden Norsk Forlag, 1985, Oslo, s.88

¹⁵ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s.176

¹⁶ Op.cit., s.216

¹⁷ Op.cit., s.39

at faktisk nesten alle husmannskoner som arbeidet på gården likevel, og arbeidsdagen var like lang som husmanns dag. Hvordan kan dette forklares? Det er flere grunn som er nevnt i intervjuene. Først var det mange tilfeller at bare husmannskona kunne gjøre dette arbeidet. For det andre beskriver fortellerne kvinnelig arbeid på gården som en moralsk plikt.¹⁸ Oppfatning om ære og moralitet hadde en viktig plass i datidens liv. Arbeidsomhet var sett som det gode, og de som ikke hadde det fikk ikke autoritet og respekt i sitt miljø. Derfor prøvde man å forsørge sin familie selv, uten å få hjelp fra bonden eller staten, selv om husmanns levevilkår var trange. Minnene illustrerer det med fortellingen av informant fra Solør: «Hadde husmannen eller enken hårdt for å klare seg, fikk fattigstyret ta seg av dem. Som regel prøvde alle å klare seg selv som best. Den tiden var det en skam å ta imot fattighjelp. Folk var veldig ærekjære inne på skogen.»¹⁹

Husmannskoner gjorde arbeid ikke bare på sin plass, men også for andre. Det var vanlig at de som var enslige leide seg husmannskone for å utføre kvinnelig arbeid. Arbeidet etter bestilling var en måte å tjene litt mer. Det kunne være hjelp med brødbaking, sying, veving eller noe annet. Slik så arbeidsdagen for husmannskona ut: «Dette at mor arbeidet hos andre, var et slitt for henne. Hun sto opp klokka 4-5 om morgenen for å gjøre alt i stand i huset, så hadde hun to kuer å melke og stell av melken. Når hun kom trett hjem om kvelden, var det det samme: stelle huset, melke og så få oss i seng. Et slit fra morgen til sent på kveld.»²⁰ Alle inntekter inkludert den fra kvinnelig og barnearbeid gikk til hele familiens behov. Vanligvis for å gjøre stort kjøp var det nødvendigvis å spare, som man sa da: «man blir ikke rik av det man tjener, men av det man sparer»²¹.

4. Husmannsfamilier som sosialenhet

Husmanns levevilkår kunne være forskjellig i ulike landsdeler. Velstanden til husmannsfamilier og kvalitet på hus var oftest et resultat av den økonomiske stillingen til familien. Og dette var noe som viste den sosiale posisjonen til husmannen. I dette kapitlet vil jeg foreta en sosial analyse av husmanns liv. Det er viktig å ikke se på husmannsfolk som en isolert gruppe, men en gruppe i samspill med overklasse, bønder, og med nærmeste omgangskrets. Relasjoner med storbønder er en viktig faktor som påvirket livet til hele

¹⁸ Engen, Arnfinn, *Husmannstid og husmannsfolk*, Dørlaringen Boklag, Lillehammer, 2001, s 60

¹⁹ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s. 174

²⁰ Op.cit.s.29

²¹ Op.cit.s.52

husmannsfamilien, og analyse av relasjoner hjelper til å forstå husmenns virkelige sosial plasseringen i samfunnet og deres funksjon.

Fra opplysningen i minnene kan vi si at det var stor avstand mellom disse to sosiale gruppene, husmenn og gårdmenn. For eksempel forteller husmannsbarn at bønder og arbeidere spiste i hvert sitt rom og fikk hver sin mat. Men samtidig kunne de i noen tilfeller samarbeide, eksempelvis når det gjaldt fisket. Mens arbeidet og hverdagsliv dempet litt den sosiale forskjellen mellom de to gruppene, gjorde festliv og kirke den mer åpenbar. Bønder hadde rett til de fremste plasser i kirke, mens husmenn måtte sitte bakerst. Hvis det var bryllup så var husmenn ofte budne. I begravelser etter husbondsfamiliemedlem var regelen at husmenn var bærere.²²

Vi kan finne mange fortellingene om at husmenn og deres familier ofte var sett som billig arbeidskraft. Og det var resultat av husmanns sosiale stilling - husmann var ikke helt fri mann, han kunne bestemme lite, og måtte komme når bonden ga ordre. Husmannsbarn kunne oppleve den holdningen ganske tidlig: «En husmann ble aldri valgt til noe, for at han var «bare» en husmann og hadde greie på noe. Vi barna fikk nok høre det somme tider at vi var husmannsbarn. «Husmannsunge» var et klengenavn. Om vi holdt på å leike oss med andre barn og blei litt usamse, så fikk vi disse klengenavna brukt mot oss «husmannsunge», «husmannsførkje»»²³

Men til tross for den sosiale forskjellen kunne det være kontakt mellom husmenn og gårdmenn utenom for eksempel ekteskap. Statistikken viser at for eksempel i Fåberg var det i gjennomsnitt 21% ekteskap registrert mellom de to ulike sosiale lag i 1869. Likeså skjedde gårdsmanndåp ofte med husmannsfaddere.²⁴

Men samtidig betyr det ikke at disse relasjonene var like gode overalt. Forholdene mellom husmenn og gårdmenn defineres forskjellig fra intervju til intervju, og vi kan finne både historier om storbonden som ikke deltok i husmenns liv og om snille bønder som kom til husmenns begravelse: «Da mor ble begravd, ble hun båret til gravet blant annet av to av de husbønder vi hadde hatt i de siste årene. De sa de syntes at de måtte gjøre henne den siste ære.»²⁵

²²Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo s.88

²³ Op.cit..s.183

²⁴ Engen, Arnfinn, *Husmannstid og husmannsfolk*, Dølaringen Boklag, Lillehammer, 2001, s.17

²⁵ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s.215

Det jeg vil også berøre i dette kapitlet er et spørsmål om hvorvidt husmenns unge kunne bestemme sitt eget liv i forhold til for eksempel sted å bo, til flytting og sitt yrke. Som tidligere nevnt hadde husmenn ikke mye personlig frihet, de var underordnet til husbonde. Men fortellingene viser at bonden ikke hadde absolutt makt over husmenns familie, og unge kunne velge et sted de vil arbeide og bo. De kunne også slutte med å være husmenn og velge annet yrke. Det antyder implisitt at husmenn ikke hadde lavest sosial posisjon. Slik forteller en om sitt valg: «Jeg var i samme tjeneste i 7,5 år. (...) Men så ble jeg trett av å gå og tjene hos andre. Jeg gikk da et kurs i søm, og siden ernærte jeg meg en tid med å sy.»²⁶

Hvis husmenn eller tjenestefolk var behandlet dårlig i bondehus hadde de også rett å forlate stedet eller bytte arbeidsgiver til annen. Altfor hardt arbeid kunne være en av grunner å slutte å tjene der videre, slik det skjedde med to husmannsbarn som dro hjemmefra for å tjene hos en annen bonde: «Det var å arbeide både seint og tidlig. Den siste tid vi var der ble bonden så brutal i fylleri at siste natten vi var der, kom vi ikke i seng, men måtte gå ute om natta, og da var det ikke annen utvei enn at vi måtte reise hjem til far og mor.»²⁷ Jeg må nevne også at unge husmenn i praksis hadde mer flytningsfrihet. Men hvis husmenn hadde stor familie så var det vanskeligere å bytte husmannsplass, siden da måtte mannen sikre arbeidsplass for alle familiemedlemmer på det nye stedet.²⁸

Særlig vanskelig, i følge minner, var livet til uektefødt husmannsbarn. I Gudbrandsdalen utgjorde de gjennomsnittlig 12,3 % i sørdalen i den gitte tidsperioden, og 13,5 % i norddalen.²⁹ Moralsk sett var det ikke noe godkjennelse i datidens samfunn av barnfødsel utenom ekteskap, og derfor møtte disse barna ofte negativ holdning i sitt miljø. Livshistoriene inneholder bare noen få opplysninger om dette, kanskje fordi dette ikke var hyggelige opplevelser for fortellerne.

Men fra den informasjon vi har kan vi si at det ikke var uvanlig å sende uekte barn for å bo hos besteforeldre, slik at en enslig mor kunne skaffe seg annen familie. I slike tilfeller ble besteforeldre i foreldres sted i mange år til barn ble voksne. Samtidig kan vi finne eksempler på at uektefødt barn fikk ingen støtte fra slektninger. En husmannssønn minner om farens barndom i sin intervju: «Min far (...) kom av godt folk både fra fars- og morssiden, men uhellet var at han var uekte født. Han fikk derfor ikke nevneverdig hjelp av sine slektninger

²⁶ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s.81

²⁷ Op.cit.,s.60

²⁸ Bull, Edvard, *Arbeiderklassen blir til (1850-1900)*, Tiden Norsk Forlag, 1985, Oslo, s.87

²⁹ Engen, Arnfinn, *Husmannstid og husmannsfolk*, Dørlaringen Boklag, Lillehammer, 2001,s.62

under oppveksten. Bare 12 år gammel måtte han flytte fra hjembygda si, Stangvik, til Torjulvågen, hvor han fikk jobb som gjetergutt.»³⁰

Fordømmelse fra de andre var ikke lett å leve med for de som var født utenom ekteskap. De unge husmannsbarna ville gjerne bytte sitt miljø, for å unngå den negative holdningen. Slik bestemte en husmannsdatter å forlate forelderens hus da hun var 16 år: «Jeg hadde tatt den beslutning å greie meg selv. Jeg ville ikke bli gående i hjembygden i ett eller annet fjøs og streve for en ussel lønn. (...) Samtidig var det godt å komme bort fra det gamle miljø og bli kjent med andre mennesker. For dem som var født utenom ekteskap – i hvert fall i den tiden – hadde det ikke godt».³¹

Hva med gamle eller syke husmenn som ikke kunne arbeide like effektivt? Fortellingene gir oss forskjellige eksempler på hvilke relasjoner storbønder og familien hadde til arbeidsfolket som ikke var i stand til å gjøre pliktarbeid og trengte spesiell behandling. I noen livshistorier fortelles det at gamle husmenn ble utsagt fra husmannsplassen: «Dessverre var far min uheldig. Han datt og slo brest i den ene hoft så han blei invalid, og således måtte han forlate husmannsplassen og flytte til min bror(...). Far min fikk ingen påskjønnelse for sin arbeid med oppdyrking av plassen»³².

I slike tilfeller var det ansvar til familie som måtte ta imot den syke eller gamle personen. Ofte selve husmenn og deres familier nektet å få en offentlig støtte, eller blir det mer korrekt å si at det var den hjelpen de ville ta imot sist. Selv om det ikke var store økonomiske muligheter tok voksne barn oftest sine foreldre eller syke slektninger til sitt hjem for å stelle dem selv. Når familien fikk en syk eller gammel medlem, fikk eldre barn ekstra ansvar og oppgaver, for eksempel å mate og stelle den liggende syke, siden de voksne arbeidet ute mesteparten av tiden. Mens voksne kunne noen ganger ta på seg det pliktarbeidet på gården som besteforeldre eller den syke slektningen måtte gjøre i følge kontrakten.

Dette kunne selvfølgelig gjøre familieforhold vanskelig, men i de fleste tilfeller viste alle tålmodighet og respekt til de gamle eller syke, og derfor klarte de å oppbevare et godt og rolig forhold mellom familiemedlemmer. Foreldre og svigerforeldre hadde høy posisjon i familiehierarki, deres vilje var særlig viktig for familien. Dette krevde noe fleksibilitet fra de unge, siden alle de kunne dele sammen et hus i løpet av mange år. Slik forteller om dette et

³⁰Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s.100

³¹Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo s.S.81

³² Op.cit.s.59

husmannsbarn: «Mor bodde sammen med sine svigerforeldre (...). Hun må ha det slitsomt; for det var nok trangt å bo så mange i en gammel husmannsstue sammen med sine svigerforeldre. Det forsto jeg etterpå.»³³

Lav levestandard, de materielle og økonomiske rammer husmenn hadde, ingen tilgang til medisinsk behandling og ikke minst ønske om å ikke bli til en byrde for sin familie fikk arbeidsfolk til å sette pris på helse som noe veldig verdifullt. «Min største glede var at jeg kunne få være frisk, for da ble det også arbeidsglede og glede i det jeg arbeidet med, hva det enn kunne være.»³⁴ - forteller et husmannsbarn om sitt unge liv.

5. Avslutning

Husmannsvesenet var en viktig del av jordbrukssamfunnet i Norge i periode fra 1850 til 1920 årene. Den oppsto som en løsning av problemet med befolkningsvekst og press på ressurs og jord. Husmenn var først og fremst gårdsarbeidere hos bønder som utleide husmannsplass.

Ved å analysere Husmannsminner hadde jeg to hoved mål. Det første var å vise husmenns familieliv, og det andre målet var å diskutere noen sosiale faktorer som påvirket familieliv i en stor grad. Familierelasjoner i husmannsfamilier var systematisert på en viss måte, hadde bestemt hierarki og alle medlemmer hadde tilsvarende roller, oppgaver og funksjoner. Det var noe viktig som sto i sentrum av husmanns liv, arbeid. Arbeidet var husmenns plikt og deres måte å overleve. Og derfor var arbeidet et gjennomgående tema i alle historier som er samlet i husmannsminner.

Selve samfunnsklassen, husmenn, var plassert ganske lavt i samfunnet, og var betydelig begrenset i sine økonomiske muligheter, derfor var den eneste måten å skaffe familie det nødvendigste, å produsere mest mulig selv. Trange materielle forhold bestemte husmenns levemåte, og skapte strenge moralske normer og regler: barn måtte bli forberedt til selvstendig arbeidsliv så tidlig som mulig, lek og fritid hadde de liten tid til; hjelpsomhet og omsorg hadde stor vekt, slik at de som ikke var effektive arbeidere kunne overleve med hjelp fra de andre. Arbeidssomhet var sett som den gode, mens avhengighet av offentlig økonomisk støtte var noe man prøvde å unngå.

³³ Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo, s.201

³⁴ Op.cit., s.58

Livet til husmannsfamilier var avhengig av gårdmenns godvilje, det var bonden som bestemte hvor lenge familie skulle bo på plassen, hvor mye husmannen måtte jobbe der og hvor mye familien skulle tjene. Husmenn var underordnet, men unge husmannsbarn hadde noen alternativer i forhold til sitt bosted og arbeidsgiver. De kunne velge husmannsplassen, flytte fra gammelt sted og finne andre muligheter, eller til og med komme seg vekk fra husmanns yrke. Rettigheter og plikter på begge sider, husmenn og storbønder, var bestemt i kontrakten i skriftlig eller muntlig form. For husmenn var det mer plikt enn rett³⁵. Men selv om den sosiale forskjellen mellom disse gruppene, husmenn og gårdmenn, var betydelig, kunne de være i sosial kontakt mellom hverandre gjennom ekteskap og dåp.

³⁵ Bull, Edvard, *Arbeiderklassen blir til (1850-1900)*, Tiden Norsk Forlag, 1985, Oslo, s.86

6. Litteraturliste:

- Bull, Edvard, *Arbeiderklassen blir til (1850-1900)*, Tiden Norsk Forlag, 1985, Oslo
- Engen, Arnfinn, *Husmannstid og husmannsfolk*, Dølaringen boklag, 2001, Lillehammer
- Engen, Arnfinn, *Husmannsfolk: husmannsminne frå Gudbrandsdalen": utgitt til Husmannsdagene 1979*, Tiden Norsk Forlag, 1979, Oslo
- Steen, Sverre, *Det frie Norge. 4: Det gamle samfunn*, Cappelen, 1957, Oslo

Kilde: Semmingsen, Ingrid, *Husmanns minner*, Tiden Norsk Forlag, 1960, Oslo